

תורה כטקסט או כאשת-ברית?

פרשיית המקושש מכסה יותר משהיא מגלה. בניגוד למקובל, אין היא מגלה את שמו של החוטא, ואין היא מגלה לנו מה היה חטאו המדויק (: תולש? מעמר? או מוציא מרשות לרשות? ראה: בבלי, שבת צו, ב). תחושת הסוד האופפת את הסיפור מלווה אותנו גם בעת נתינתו של החוטא במשמר מפני שלא נודע מה ייעשה בו.

ר' עקיבא בהדרשו לפרשייה הסתומה הזו מקלף את הטיח מעל פניה, ומגלה לנו כי המקושש הוא צלפחד. האיש שבנותיו יבואו בעתיד לברר את שאלת אפשרויות הירושה שלהן מפני שבמות אביהם אין להן נחלה. בתגובה לדבריו משיב לו ר' יהודה בן בתירא: "עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדבריך, התורה כיסתה ואתה מגלה אותה! ואם לאו, אתה מוציא לעז על אותו צדיק" (בבלי, שבת, שם).

מן הסוגיה עולה שהגילוי של ר' עקיבא איננו ניחוש בעלמא. הוא מבוסס על גזירה שווה: "ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש" "אבינו מת במדבר". ההאזנה של ר' עקיבא לתורה סייעה בידו לזהות קול צלול וברור המבאר שצלפחד שבנותיו מעידות עליו שמת "במדבר" הוא המקושש "במדבר". ר' עקיבא מקיים מערכת של הקשבה ותקשורת מעמיקה עם התורה שבכתב. הוא דורש כל תג וכל אות ואינו מדלג מעל שום מסר. מבחינת ר' עקיבא רמת ההזדהות עם המילים היא כל כך גבוהה שאין כאן שום דבר חבוי, הכל כתוב מפורש. כל שנדרש הוא לכרות אוזן.

אולם, ר' יהודה בן בתירא חש שיש במעשהו זה של ר' עקיבא משום חשיפה וגילוי של סוד שהתורה הצפינה. מי התיר לו לפרסם את קלונו של האיש? ר' יהודה בן בתירא סבור שהשיקול אילו מן המסרים שבתורה יימסרו מפורשות ואילו מהם יימסרו במעורפל וליודעי חן הוא עצמו חלק מן המסר שיש לשמרו. העובדה שהתורה לא אמרה מפורשות מיהו החוטא היא הכרעה להטיל איפול על זהותו. עדינות המסרים הזו צריכה להישמר ולא הותר למאן שהוא לפענח את הסוד ולעשות את מה שהתורה נמנעה ממנו. בין לבין נראה שר' יהודה בן בתירא גם אינו בטוח בגזירה השווה של ר' עקיבא. שמא לא היה צלפחד המקושש אלא מן המעפילים.

המחלוקת הפרשנית בין ר' עקיבא ור' יהודה בן בתירא היא כפולה. ראשית בשאלה באיזה כלים אנו ניגשים לפרש את התורה, בכלים מדעיים ומחקריים מדויקים בלבד, או שמא מותר להשתמש בכלים אומנותיים, ספקולטיביים יותר, המביעים האזנה קשובה לטקסט כאל יריעה בעלת היבטים 'מוזיקליים'. שנית, בשאלה איזו משימה מוטלת לפתחו של הפרשן. האם הפרשן אמור רק לבאר ולהסביר את שכבר נאמר, או שמא עליו לעשות מעשה אקטיבי יותר, לפרש ולהדגיש יחסים פנימיים בין מילים ולהרחיב את הנאמר ממילא.

למעשה, מסתרת כאן מחלוקת בסיסית יותר, המתייחסת לאופיה של התורה עצמה ולדרכי ביטוייה. האם התורה מגלה לקורא דבר מה בכוונה תחילה גם אם בצורה עקיפה? במקרה כזה ייתכן שיש לה עניין בסמל עצמו שבאמצעותו מועבר המסר, אך לא בעצם הסוואת המידע. אכן, לדברי רש"י, הלימוד בדרך של גזירה שווה איננו חשיפה של הסמוי אלא קריאה מדויקת של מה שנאמר במפורש "ואלא הא גמיר גזירה שוה - ואם כן לא כסתו התורה, דהוה ליה כמפורש" (רש"י שבת צז, א). לפי רש"י זו כנראה עמדתו של ר' עקיבא.

ושמא התורה מגלה דבר מה שלא בכוונה? אם נאמר כך הרי שאנו טוענים שמסרים סמויים התגנבו פנימה אל תוך הטקסט, ובאמצעות ניתוח השפה, ניתן לגלות עניינים שמצויים כביכול ב"תת המודע" של התורה. לפי אפשרות זו, התורה לא "התכוונה" לומר במפורש מיהו החוטא, אולם מתוך עיון מעמיק בלשונה נדמה לפעמים

שאוּלי נחשף הרובד של שימוש במילים טעונות במשמעות. עמדה זו עולה בעקיפין מדבריו של ר' יהודה בן בתירא, החולק אם בכלל יש כאן גזירה שווה.

אפשרות אחרת היא, שמוסכם על החולקים שהתורה הצפינה כאן את הסוד, בכוונה תחילה. אלא שהם נבדלים בפירושם את מטרת ההסוואה. האם התורה מבקשת מן הקורא להסיר את המסך או אולי דווקא מאיצה בו להמשיך לנקוט בעמדה שלה, של שמירת הסוד.

הסברו של השפת אמת את מושג הגזירה שווה (השונה מזה של רש"י), נותן פשר להסתייגותו של ר' יהודה בן בתירא מפרשנותו של ר' עקיבא: "נראה דגזירה שווה גם כן בכלל כיסתה תורה". לדבריו, גם מה שנלמד בגזירה שווה נחשב לסמוי מן העין (שפת אמת, שבת צז, א).

דומה שר' עקיבא, הרומנטיקן, מתייחס אל התורה כאל ישות בעלת 'אישיות' שיש לקלפה את אט ולחשוף בעדינות את סודותיה, כמו שעושים עם אדם אהוב.

וכמו שמעיר הרב קוק, ביחס לתפיסתו של ר' עקיבא: "כי אי אפשר כלל לאוצר כתבי הקודש של האומה הקדושה שכל תולדתה מלאה רישומי אהבת נפש לצור מעוזה בימי גדולתה והודה על ידי חסד עליון מלא הוד... אי אפשר בשום אופן שאלה הגעגועים לא ירשמו בספר באוצר הכללי ששם כל היוני קדשנו נחיתים" (עולת ראייה, בהקדמה לשיר השירים, עי"ש).

אולם, ר' יהודה בן בתירא מתייחס לתורה כאל חיבור. הוא סבור שהמוצר שלפנינו הוא מוצר מוגמר המזמין אותנו לקרוא את המעטפת החיצונית שלו כנתינתה, בלבד.

מן השאלות התיאורטיות הללו ניתן להפיק גם השלכה לעצם הדיון בחטא, בעונשו ובשומעי לקחו. ר' יהודה בן בתירא מבקש להשאיר את החטא אנונימי, סימבולי, המאיים להיות חטאו של כל אחד מאיתנו. להזהיר שבנפשו של כל אדם קיים הניצוץ של המרידה העשוי להביאו לכך שבמדבר, בעיצומו של יום השבת, ילך לבקש לו עצים. ר' עקיבא מבקש את החשיפה על מנת להבין את הסיפור בכללותו, על פרטיו, לחדור לנפשו של החוטא, להכירו מקרוב ומתוך כך, לנטרל את השפעתו המדויקת ואת שורשו בתוך נפש הלומד.